

Grunntegnstilling i norsk tegnspråk

Av Sonja Erlenkamp

Artikkelen belyser sammenhengen mellom noen konstruksjonstyper i norsk tegnspråk og ulike rekkefølger som hovedleddene kan stå i. Analysen viser at norsk tegnspråk (NTS) i enkle transitive setninger har flere umarkerte leddstillinger avhengig av hvilken konstruksjon som brukes i forhold til deltakerstrukturen. Videre kan det skilles mellom ulike konstruksjoner avhengig av om leddstillingen fungerer som markør for grammatiske relasjoner eller ikke. Skillet ser ut til å følge skillet mellom to meningsdanningsmekanismer basert på forskjellig bruk av ikonisitet (Cuxac & Sallandre 2002; Cuxac & Sallandre 2007; Vermeerbergen 2006; Erlenkamp 2009; Erlenkamp under forberedelse).

1 Innledning

Uttrykket *ordstilling* som fagterm innenfor språkvitenskap kan i prinsippet betegne enhver formasjon av ord som står i en bestemt rekkefølge, det være seg på frase-, setnings- eller til og med tekstnivå. Termen, spesielt spesifisert som ”grunnordstilling” i et språk, er allikevel hyppig brukt for å betegne rekkefølgen av konstituenten (ledd) i enkle, fortrinnsvis aktive utsagnssetninger i et språk. For en ryddig fremstilling vil det i det følgende bli skilt mellom termen *leddstilling* og termen *ordstilling*, respektivt tegnstilling i forhold til tegnspråklige tegn. *Leddstilling* vil kun bli brukt for å referere til rekkefølgen av ledd i setninger i et språk. Termen *ordstilling* eller *tegnstilling* vil bli brukt om typiske rekkefølger av ord eller tegn i for eksempel fraser, dvs. andre konstruksjonstyper enn ledd i en setning. Termen *grunnordstilling/grunntegnstilling* vil bli brukt til å referere til den mest ”typiske” og umarkerte rekkefølgen av konstituentene i enkle, aktive og umarkerte utsagnssetninger i et språk. Grunntegnstillingen i NTS er gjenstand for undersøkelsen i denne artikkelen.

Artikkelen vil ta for seg følgende forskningsspørsmål:

Finnes det én grunntegnstilling i NTS?

a. I så tilfelle, hvordan ser den ut?

- b. I motsatt tilfelle: Hvordan kan leddstilling i NTS beskrives systematisk?

Videre vil artikkelen operere med følgende tre hypoteser:

1. NTS har flere umarkerte leddstillinger avhengig av konstruksjonstyper.
2. Konstruksjonstypene er ikke tilfeldige, men følger mentale skjemaer gitt gjennom bruk av ikonisitet.
3. Systemet av forskjellige konstruksjoner basert på mentale skjemaer (Langacker 2000; Fauconnier & Turner 2002) gjelder muligens flere tegnspråk og kan dermed forklare observasjoner av flere umarkerte leddstillinger i forskjellige tegnspråk.

2 Teoretisk bakgrunn

2.1 Leddstillingens betydning

Alle språk i verden gjør i utgangspunktet bruk av forskjellige leddstillinger. Imidlertid ser det ut som om én eller flere av disse leddstillingene utgjør grunnordstillingen som kan identifiseres ved å analysere forskjellige konstruksjoner og ulik bruk av ordstillinger i konstruksjonene. Dryer (1997) foreslår frekvens som kriterium for å identifisere en grunnordstilling i et språk samt markerthet (se Croft 1990 for en beskrivelse av markerthet som konsept). Leddstillingen i et språk som er hyppigst brukt i enkle utsagnssetninger, og som samtidig er umarkert, kan ifølge dette ansees som grunnordstilling. Markerte konstruksjoner som for eksempel setninger som inneholder topikalisering, eller passivsetninger som medfører endringer i ordstillingsmønsteret, er dermed per definisjon utelukket fra å kunne identifiseres som grunnordstilling, uavhengig av hvor hyppig de opptrer.

Grunnordstillingen har en viktig stilling innenfor flere språkvitenskapelige teorier. En del språktypologiske tilnærminger nyttiggjør seg beskrivelser av grunnordstillingen i ulike språk som ett av flere kriterier for å avgjøre hvilket sett grammatiske relasjoner eller grammatiske roller språkene har. En av grunnene til dette er at leddstillingen i mange språk blir brukt som en av hovedmekanismene for å markere grammatiske relasjoner, slik vi også kjenner det fra for eksempel norsk eller engelsk. Å bruke grunnordstillingen som kriterium for å identifisere grammatiske relasjoner er på

den andre siden ikke helt uproblematisk siden konstituentene i seg selv ofte blir betegnet gjennom sin funksjon som grammatisk relasjon. Dermed får de etiketter som *subjekt* og *objekt*, noe som lett kan føre til en sirkulær argumentasjon om sammenhengen mellom grammatiske relasjoner og leddstillingen.

Rekkefølgen av ledd i forhold til deres funksjon som grammatisk relasjon har fått en så viktig rolle at språk ofte blir klassifisert som for eksempel SVO- (Subjekt Verb Objekt) eller SOV- (Subjekt Objekt Verb) språk. En slik klassifisering bør imidlertid først anvendes på et språk når leddstillingen og grammatiske relasjoner har blitt undersøkt hver for seg, og det foreligger resultater som tilsier at disse to fenomenene faktisk står i direkte sammenheng med hverandre. I motsatt tilfelle risikerer man å definere en grunnordstilling/grunntegnstilling ut ifra en antakelse om grammatiske relasjoner eller omvendt at grammatiske relasjoner blir definert basert på antagelsen at de er identifiserbare gjennom en grunnleggende rekkefølge av ledd, hvilket ikke er tilfelle for alle språk. I begge tilfeller vil konklusjonen være en overføring av antakelser på språklige strukturer uten tilstrekkelig overprøving. Som Dryer (2005) påpeker, blir termene *subjekt* og *objekt* noen ganger brukt mer uformelt som betegnelse på grammatiske roller som kan assosieres med agens eller patiens.¹ Dette er heller ikke helt uproblematisk, siden grammatiske roller utgjør kategorier basert på semantiske roller som språkforskere avleder fra aktuelle konstruksjoner i et språk (Palmer 1994). Noen språktypologer har forsøkt å løse dette dilemmaet ved å bruke etiketter for konstituentene som i utgangspunktet ikke har sammenheng med grammatiske relasjoner, men kun har en indirekte tilknytning til grammatiske roller. Ifølge Comrie (1981) betegner *S* argumentet, opprinnelig avledet fra *subjekt*, men i denne sammenheng kun brukt som etikett for argumentet i en intransitiv setning, mens de to hovedargumentene i en transitiv setning er forkortet *A* (= Agens) og *P* (= Patiens). Imidlertid betegner *A* og *P* ikke de grammatiske eller semantiske rollene agens og patiens, men brukes som etiketter for argumenter som har semantiske roller nærmere agens eller patiens. Dermed kan *A* og *P* bli brukt om argumenter med andre semantiske roller enn agens og patiens. Fordelen med disse etikettene er at de kan brukes på strukturer hvor de grammatiske rollene og relasjonene ikke enda er analysert. I det følgende vil etikettene *A* og *P* bli brukt der det enten foreligger andre grammatiske relasjoner enn subjekt og objekt eller det enda ikke er avklart om konstruksjonen er basert på subjekt–objekt-relasjoner.

I et språktypologisk perspektiv anses den grammatiske relasjonen *subjekt* som den grammatiske relasjonen som er basert på en overensstemmelse mellom visse morfologiske og syntaktiske trekk av argumentet i en intransitiv setning og de samme trekkene av ett av argumentene i en transitiv setning. Argumentet som både viser denne overensstemmelsen, og som i sin funksjon og grammatisk rolle er nærmest temaet eller agens i ytringen, er subjektet (Comrie 1981). Denne definisjonen er basert på analyser av enkle, umarkerte og ofte aktive setninger pluss en rekke andre konstruksjoner. Som konsekvens av en mulig sammenheng mellom grunnordstillingen/grunntegnstillingen og grammatiske relasjoner, er beskrivelser av grunnord- eller grunntegnstillinger et kjerneområde innen beskrivelser av de fleste språk.

Utover det typologiske rammeverket for grammatiske relasjoner som skissert over er denne undersøkelsen basert på kognitiv lingvistisk teori, nærmere spesifisert noen aspekter av kognitiv grammatikk (Langacker 1987, Langacker 1991, Langacker 2000), teorien om konseptuell overlapping (*Conceptual blending theory*) (Fauconnier & Turner 2002) og konstruksjonsgrammatikk (Goldberg 1995, Croft 2001).

Språktypologer som Comrie (1981) beskriver altså subjekt og objekt som mulige korrelasjoner mellom argumentmarkeringer i intransitive og transitive setninger. Langacker bruker termene *subjekt* og *objekt* i en annen betydning. Han begrenser konseptet 'subjekt' til setningsnivå og definerer det basert på deltakerrollen og funksjonen nomenfrasen har i setningen (Langacker 2000:28, Langacker 1991). Utover det innfører han to nye begreper, 'trajektor' og 'landemerke', som refererer til et prototypisk, asymmetrisk forhold mellom deltakerne i en predikasjon som innebærer en relasjon. Som trajektor betegnes det språklige uttrykket som refererer til den av deltakerne som er profilert, og som "lokaliseres" gjennom et landemerke. Trajektor i sin prototypiske oppfatning er assosiert med bevegelse, men det er ikke noe krav at bevegelse inngår i handlingen for at en trajektor skal kunne identifiseres.

Fordelen med denne tilnærmingen er at man gjør seg uavhengig av grammatiske relasjoner og roller for å beskrive leddstillinger. Dermed unngår man en sirkulær argumentasjon i forhold til analysen av grunnord- eller grunntegnstillinger og deres relasjon til grammatiske relasjoner. I det følgende vil derfor konseptene 'trajektor' og 'landemerke' bli brukt for å beskrive setningsstrukturene i dataene.

I tillegg blir teorien om konseptuell overlapping (Fauconnier & Turner 2002) brukt for å analysere forskjellige konstruksjoner med ulike kon-

septualiserte deltakerstrukturer som kan ha påvirkning på både leddstilling og markering av grammatiske relasjoner i NTS. Denne teorien med sin modell om mentale rom har vist seg å være et godt egnet verktøy for å beskrive ikoniske konstruksjoner i tegnspråk (Liddell 2003, Erlenkamp 2009). Teorien baserer seg hovedsakelig på at mening er konstruert gjennom mentale overlappingsprosesser, der fellestrekk av ulike, idealiserte forestillinger danner utgangspunktet for nye forestillinger. For en mer grunnleggende forklaring av modellen, se Selvik (denne utgivelsen) eller Erlenkamp (2009), som beskriver detaljert hvordan modellen kan brukes for å beskrive meningsdanning i forskjellige tegnklasser i NTS. For den foreliggende analysen skal det først og fremst fokuseres på et fenomen som Liddell (2003: 175) beskriver som "real space blends", og som Erlenkamp (2009) har videreført til en analyse av "real space blend entities", i denne artikkelen omtalt som "virtuelle objekter". Virtuelle objekter er rent mentale enheter som oppstår gjennom en overlapping av informasjon fra det som oppfattes i den språklige situasjonen, og en annen mental forestilling. Liddell (2003: 175) beskriver virtuelle objekter som "otherwise impossible entities which have physical properties inherited from real-space and conceptual properties inherited from another mental space". Analysen av det foreliggende materialet viser at bruk av virtuelle objekter i konstruksjoner, spesielt knyttet til predikatet, fører til en annen leddstilling enn det konstruksjoner uten virtuelle objekter ser ut til å ha. Forenklet sagt ser det ut til at bruk av ikonisitet som del av meningsdanning fører til konstruksjoner med leddstillinger som skiller seg fra leddstillinger i konstruksjoner hvor ikonisitet spiller en underordnet rolle.

2.2 Utfordringer ved førstegangsbeskrivelser av grunntegnstillingen

Enhver undersøkelse som befatter seg med grunntegnstillingen i et tegnspråk, støtter seg på noen grunnleggende premisser som er arvet fra talespråkforskningen², og derfor bør ekspliseres for å unngå problemer som resultat av språktypenes bruk av ulike modaliteter. Med modalitet menes det i denne sammenhengen den kanalen som språket er utført i; i talespråk den auditiv-orale modaliteten, i tegnspråk den visuell-gestuelle modaliteten.

Det er først og fremst tre hovedpremisser som ligger i bunnen for en grunntegnstillingsanalyse, og som i seg selv gir noen implikasjoner for selve undersøkelsen:

1. Konseptet 'setning' er noe som kan overføres på alle språk og dermed kan brukes i enhver språkbeskrivelse.

2. Alle språk skiller mellom intransitive og transitive setninger.
3. Hendelser er vanligvis konstruert og kodet gjennom en lineær oppbygging av språkets strukturer.

Alle disse tre premissene har vist seg å være noe problematiske, ikke bare når det gjelder tegnspråkforskning, men også i analysen av spontane, muntlige talespråksytringer. Å identifisere og beskrive en grunnordstilling innebærer en del utfordringer når dette skal gjøres på naturlige, muntlige språkdata:

- Hvordan identifiserer man setningsgrenser og setningens syntaktiske deler i spontane muntlige språkdata?
- Hvordan definerer og identifiserer man hvilken av eventuelt flere mulige leddstillinger som skal ansees som grunnordstillingen?
- Hvordan sikrer man tilgang til data som inneholder mer enn én full nomenfrase i en spontanspråklig transitiv setning?

Siden tegnspråk er et ikke-litterært språk, finner man også i tegnspråkforskning mange av de samme utfordringene som forskere som jobber med muntlig talt språk, har dokumentert. Ikke desto mindre er konseptene 'setning', 'leddstilling' og 'transitivitet' viktige bærebjelker i språkbeskrivelser. I det følgende gis det derfor en kort beskrivelse av konseptene og deres anvendbarhet på tegnspråklige språkdata.

2.2.1 Setningskonseptet

Setningskonseptet er mest av alt avledet av skriftspråklige strukturer; mange språkvitenskapelige definisjoner av begrepet er preget av dette. Dette innebærer at begrepet 'setning' kan brukes om konstruksjoner av ulik størrelse og kompleksitet.

Etter at det ble teknisk mulig å gjøre opptak og dermed dokumentere spontanspråklige data på en mer etterprøvbar måte, har setningskonseptet bydd på problemer i forhold til muntlige språkdata. Dette gjelder spesielt for spontane ytringer siden de ofte har en lite formalisert og planlagt struktur som gjør det vanskelig å identifisere eventuelle setningsgrenser (Chafe 1992, Chafe 1982, Akinnaso 1985).

Når jeg i det følgende bruker termen *setning*, er dette basert på antagelsen at det finnes en intuitiv forståelse av konseptet *setning* for spontanspråklige data, uten at det her vil bli gjort noe forsøk på å gi en utfyllende vitenskapelig

definisjon eller hevde at det i alle tilfeller vil være mulig å analysere setningsgrenser. Termen 'setning' brukes tilsvarende det engelske *clause*, som er definert som en gruppe ord/tegn som refererer til en hendelse eller situasjon. I noen definisjoner er *clause* definert som en struktur som inneholder minst et subjekt og et verb. Her vil man følge definisjonen om at en setning (*a clause*) består minst av et predikat og de argumentene som assosieres med det.

Ytringer av en viss størrelse vil i det følgende bli omtalt som setninger for å gi leseren en forståelse av hva slags type meningsenhet det prinsipielt refereres til. En ytterligere utfordring ligger i at spontane tekster ofte er mer kontekstbaserte; dette fører til at setninger med to eksplisitt uttrykte argumenter som ikke er pronomen, er heller sjeldne. Årsaken til dette er som oftest at minst en av referentene har blitt introdusert tidligere i diskursen og dermed enten kan utelates eller henvises til gjennom et pronomen (Dryer 1997, Dryer 2005, Engberg-Pedersen 2002). Dette er en utfordring som gjelder talespråk så vel som tegnspråk. Fordi den medfører konsekvenser for analysen av en grunntegnstilling i NTS, vil dette bli nærmere belyst i neste avsnitt.

2.2.2 Semantisk transitivitet versus strukturell transitivitet

Innenfor språkvitenskap anvendes begrepet 'transitivitet' dels for å beskrive en bestemt kvalitet på et verb, nemlig det å kreve minst to obligatoriske deltakere i forhold til handlingen som verbet refererer til – dette i motsetning til verb som refererer til en handling som krever enten bare én deltaker (intransitive verb), eller som krever tre deltakere (ditransitive verb).

Hopper & Thompson (1980) argumenterer for at transitivitet bør anses som en kvalitet ved setninger, og at den ikke er en absolutt, men en graderbar kvalitet. Dette betyr følgelig at setninger kan være mer eller mindre transitive. For å avgjøre graden av transitivitet i en konstruksjon foreslår Hopper & Thompson (1980) et sett med forskjellige kriterier, som animiteten³ til deltakere som det refereres til, effekten av handlingen på pasient og ikke minst hvorvidt de semantiske rollene i konstruksjonen avviker fra prototypiske agens-pasient-relasjoner.

Som nevnt er forekomsten av konstruksjoner på setningsnivå med to fulle argumenter i spontanspråk heller sjelden, siden bruk av fullstendige nominaler eller egennavn blant annet har som funksjon å dekontekstualisere, noe som i muntlige ytringer også sikres gjennom andre mekanismer. Bruk av eksplisitt uttrykte nominaler eller egennavn er bare én av dem. Som Dryer (2005: 331) påpeker, "it is more common that at least one of the two argu-

ments of a transitive clause will be pronominal [...]”. Dermed vil ytringer i en større kontekst ofte inneholde pronomen for å referere til minst én av referentene i diskursen.

Konstruksjoner som inneholder pronomen, kan imidlertid ikke anees som en god indikator for typiske grunnordstillinger/grunntegnstillinger siden konstruksjoner med pronomen i mange språk viser andre strukturer enn ikke-pronomielle konstruksjoner. Eksempelvis finnes det noen norske dialekter med en kasusmarkering for nominativ og akkusativ på pronomen som ellers ikke finnes på substantiver. Dette tillater større leddstillingsfleksibilitet for norske setninger med pronomen som kjernen i nomenfraser, sett i forhold til setninger med substantiver.⁴ Dermed er det viktig å prinsipielt ta høyde for at konstruksjoner med og konstruksjoner uten pronomen kan være to ulike konstruksjonstyper i et språk.

Utover dette kan noen setninger i spontanspråklige ytringer være strukturelt intransitive ved kun å uttrykke ett argument eksplisitt, selv om setningen ifølge Hopper & Thompson kan anees som høyst transitiv. Spontant tale- eller tegnspråk viser ofte ikke-strukturell transitivitet når ett eller til og med begge argumenter er utelatt. Dette gjelder ulike setningstyper i ulik grad avhengig av språket og kan dermed ikke generaliseres for alle konstruksjoner. På norsk og tysk krever for eksempel konstruksjoner som beskriver refleksive relasjoner, at refleksiven alltid blir uttrykt, mens dette ikke er tilfelle på engelsk. Rent kognitivt er refleksive relasjoner spesielle typer relasjoner, fordi forståelsen av refleksive relasjoner er basert på at handlingen gjøres av og er rettet mot én og samme referent. Denne type relasjoner, som utgjør et spesialtilfelle av transitivitet, ble ikke undersøkt i studien som presenteres her, og vil derfor ikke bli diskutert videre. Det er imidlertid en støtte å skille mellom strukturell transitivitet og semantisk transitivitet. Selv om en setning inneholder kun ett eksplisitt uttrykt argument og dermed strengt tatt ikke er strukturelt transitiv, kan setningens mening fremdeles være basert på en semantisk transitivitet.

Grunnordstillingen er vanskelig å identifisere i en semantisk transitiv setning når ikke alle argumenter er uttrykt. Imidlertid kan man likevel som oftest identifisere de grammatiske rollene, siden deres markering følger den semantiske transitiviteten, og ikke den strukturelle. Grunnen er trolig talespråkernes linearitet, som krever en eller annen form for tydeliggjøring av ”hvem som gjør hva mot hvem”. I tegnspråk, derimot, ivaretas denne funksjonen gjennom en høyere grad av simultanitet, noe som har konsekvenser for en analyse av leddstillinger. Dette vil bli belyst i neste avsnitt.

2.2.3 Hvordan identifisere og beskrive en umarkert tegnstilling i et språk med mye simultanitet?

Vi oppfatter hendelser i virkeligheten gjennom sansene våre, spesielt den visuelle sansen. Det kan involvere flere deltakere i en handling som krever en simultan interaksjon. Når vi for eksempel observerer at en mann dytter en kvinne, fornemmer vi deltakerne og handlingen som en simultan interaksjon. Talespråklig blir dette derimot uttrykt gjennom en lineær sekvens av ord, som i det norske eksemplet 1.

1) Mannen dytter kvinnen.

En rekke handlinger utført etter hverandre vil vi oppfatte som en kronologisk sekvens. En avgrenset hendelse som involverer flere deltakere, vil derimot ofte oppfattes med en høy grad av simultanitet hvor deltakerne i handlingen er involvert samtidig.

Imidlertid gjenspeiler språkstrukturer ikke denne simultaniteten. Dette gjelder mest talespråklige strukturer, men til en viss grad også tegnspråklige strukturer, da deltakerne og uttrykket for selve handlingen ofte er konstruert ved hjelp av en sekvens av ord eller tegn hvor de forskjellige ordene/tegnene danner fraser som refererer til deltakerne og deler av handlingen hver for seg (se eksempel 1). Denne organiseringen av informasjon kommer til uttrykk i for eksempel en argument-verb-argument-struktur slik vi kjenner den fra norsk (jf. eksempel 1).

I denne typen språklige strukturer trengs det derfor mekanismer som tydeliggjør hvordan hendelsen skal oppfattes med hensyn til hvem som gjør hva mot hvem, slik at sekvensialisert språklig fremstilling av en egentlig simultan handling ikke fører til uklarheter i forhold til rollefordelingen mellom deltakerne. Som nevnt før er ordstillingen i mange talespråk en av mekanismene for å markere relasjoner; kasus er en annen.

Det visuelle medium gir imidlertid tegnspråk muligheten til å organisere informasjon med en relativt høy grad av simultanitet gjennom et simultant samspill av ulike kroppsdelene som er stedfortredere for ulike referenter. Siden tegnspråklige konstruksjoner i utgangspunktet tillater mer simultanitet, er kravet til ytterligere å markere bidragene til de enkelte aktørene i det simultane samspillet noe lavere i tegnspråklige strukturer. Imidlertid er denne forskjellen mellom tegn- og talespråk mer en grads-forskjell enn et absolutt skille. Derfor bør en tegnstillingsanalyse for tegnspråk ta høyde for en større grad av simultanitet, samtidig som det likevel

er nyttig å undersøke om norsk tegnspråk faktisk har en umarkert grunn-tegnstilling.

2.3 Tidligere forskning på grunntegnstillinger i tegnspråk

Det finnes ingen tidligere forskningsprosjekter av større omfang som har hatt som hovedmål å beskrive grunntegnstillingen i norsk tegnspråk, men forskjellige observasjoner og funn har blitt rapportert, som for eksempel i Mosand & Malmquist (1996). Observasjonene tyder på at grunntegnstillingene i enkle transitive setninger er enten AVP (trajektor verb landemerke) eller APV (trajektor landemerke verb).⁵

Imidlertid har det blitt gjort en rekke grunntegnstillingsanalyser av andre tegnspråk, deriblant amerikansk tegnspråk (Friedman 1976), italiensk tegnspråk (Volterra 1984) og tysk tegnspråk (Erlenkamp 2000). For noen av tegnspråkene har en SOV-grunntegnstilling blitt beskrevet (Erlenkamp 2000 for tysk tegnspråk), mens andre foreslår en SVO-grunntegnstilling (Liddell 2003 for amerikansk tegnspråk). Som antydnet i beskrivelser av noen tegnspråk synes det i mange tegnspråk i tillegg til grunntegnstillingen også å forekomme minst én annen tegnstilling: Erlenkamp (2000) angir SVO som alternativ i tysk tegnspråk, Friedman (1996) og Liddell (2003) angir SOV som alternativ i amerikansk tegnspråk.⁶

Disse observasjonene kan tilbakeføres til og forklares på bakgrunn av to grunnleggende meningsdanningsmekanismer som fører til bruk av forskjellige konstruksjonstyper i tegnspråk, som igjen knytter til seg ulike umarkerte leddstillinger. Dette vil bli drøftet i avsnitt 4.

3 Metodisk bakgrunn

Siden norsk tegnspråk ikke er et litterært språk, er undersøkelsen basert på ”muntlige” data i form av videoopptak. Tre forskjellige metoder for datainn-samling ble brukt for å sikre at dataene i undersøkelsen gjenspeiler naturlig språkbruk, at de samtidig inneholder setninger med to argumenter som ikke er pronomen, og for å sikre at det er mulig å identifisere noen av faktorene som eventuelt påvirker tegnstillingen:

- bruk av naturlig produserte tekster
- elisitering
- gjennomføring av en tegnstillingstest (Volterra et al. 1984)

De naturlige produserte tekstene er satt sammen av videoopptak som ble publisert for andre formål enn den foreliggende undersøkelsen, og én dialog som ble tatt opp spesielt med henblikk på denne undersøkelsen. Opptak av et språk, talespråk eller tegnspråk, blir alltid påvirket av situasjonen, siden språkbrukerne er klar over opptaket og dermed kan bli påvirket av den såkalte monitoringeffekten (Erlenkamp 2003). Dermed er uttrykket ”naturlige” språkdata noe upresist i forhold til de faktiske dataene som innhentes. Imidlertid er dette sannsynligvis det nærmeste man kommer helt naturlige språkdata i et slikt forskningsprosjekt.

Elisiteringen ble gjennomført som direkte informantsamtaler enten i én-til-én-samtaler mellom prosjektleder og informant på tegnspråk, eller gjennom samtaler med to informanter for å kunne se tegnspråket brukt mellom to førstespråksbrukere.

Det ble lagt vekt på at alle informanter som deltok i informantsamtaler i testen, eller som var språkmodeller i det publiserte videomaterialet, var personer som

- kunne ansees som førstespråksbrukere,
- hadde en tydelig preferanse for tegnspråk i sin daglige kommunikasjon og
- av tegnspråkmiljøet ble ansett som gode språkmodeller.

Informantene som deltok i undersøkelsen, var mellom 20 og 60 år gamle.

Tegnstillingstesten ble opprinnelig utviklet av Volterra et al. (1984) for italiensk tegnspråk, men har siden blitt brukt på en rekke andre tegnspråk. Testmaterialet som utgjør kjernen av undersøkelsen, består av 36 tegninger organisert i 18 par; hvert par viser en handling eller relasjon mellom to objekter. Tegningene i hvert par er nesten identiske; den eneste forskjellen mellom de to tegningene i hvert par består i fremstilling av enten

- deltakerrollene i forhold til handlingen,
- bevegelsesretning eller
- plasseringen av deltakerne i forhold til hverandre.

Et utvalg av tegningene beskrives på norsk i tabell 1. Tegningene er ifølge tekstutviklerne delt opp i tre grupper basert på hendelsestyper:

- I. Par av tegninger med reversible handlinger hvor begge deltakere i

handlingen kunne knyttes til agens- eller patiensrollen.⁷ På fem av seks par var begge objekter animate, det siste paret viste inanimate objekter.

II. Par av tegninger med irreversible handlinger hvor kun en av deltakerne kunne konseptualiseres som agens, mens den andre deltakeren enten var ulike objekter i de to tegningene eller ble håndtert på ulikt vis.

III. Par av tegninger som ikke viste handlinger, men relasjoner mellom objekter basert på deres lokalisering i forhold til hverandre.

Tabell 1: Eksempler for setninger som beskriver tegninger i tegnstillings-testen (Volterra et al. 1984)

Gruppe I : reversible	Gruppe II: irreversible	Gruppe III: lokativ
En gutt dytter en eldre dame/ En eldre dame dytter en gutt	En jente spiser kake/ En gutt spiser kake	Et tre står bak et hus/ Et tre står ved siden av et hus
En bil trekker en lastebil/ En lastebil trekker en bil	En jente ser på TV/ En jente ser på et maleri	En katt sitter på en stol/ En katt sitter ved siden av en stol

For den foreliggende undersøkelsen ble testen gjennomført fire ganger, hver gjennomgang med to førstespråksbrukere; dette betyr at til sammen åtte informanter deltok i testen. Hver av de to informantene i hver gjennomgang hadde en perm med et par av tegninger på hvert ark. Den ene permen inneholdt kun tegningene, den andre inneholdt i tillegg en markering med pil som pekte på den tegningen som informanten skulle beskrive. Mens den ene informanten skulle beskrive den markerte tegningen (helst i én setning), skulle den andre informanten krysse av i sin perm hvilken av de to tegningene den andre informanten beskrev. Dette betyr i praksis at den ene i hvert informantpar skulle produsere tegnspråk, mens den andre skulle oppfatte dette og krysse av på tilsvarende bilde i sin perm. Det ble gjort opptak av begge informantene med to ulike kameraer mens testen pågikk.

Hovedanalysen av dataene ble gjennomført i perioden 2004 til 2006, med testdataene og videodata med naturlig språk av omtrent en times omfang som hovedmateriale. Hypotesen og konklusjonen som dataene den gang impliserte, har blitt videre etterprøvd på ytterligere data, spesielt gjennom en rekke videoopptak som ble gjort i forskjellige sammenhenger i perioden 2007 til 2009. På denne måten har konklusjonene fra den første

undersøkellesperioden blitt bekreftet av ytterligere data tilsvarende flere timer med videoopptak.

3.1 Metodekritikk og utfordringer ved denne typen analyse

På tross av forskjellige datainnsamlingsmetoder som førte til et relativt omfattende sett med data, viste det seg som ventet vanskelig å finne umarkerte transitive setninger som inneholdt to eksplisitt uttrykte argumenter som ikke var pronomen. Ikke bare var det få setninger med to ikke-pronominelle argumenter, i tillegg var det også få umarkerte setninger.⁸ Det siste kan nok skyldes at NTS er et språk med en sterk topikaliseringsstruktur som fører til mange setninger med topikalisering. Disse setningene kan ikke aneeses som umarkerte i forhold til leddstillingen, siden topikalisering i NTS medfører en forskyvning av det topikalisererte ledd til setningsinitial plass. Som konsekvens ble det ikke mulig å gjennomføre en frekvensanalyse som var statistisk holdbar. Li & Thompson (1976) beskriver de samme utfordringene knyttet til mandarin, som også er et språk med mye topikalisering. Dette kan bety at beskrivelsen av en grunntegn- eller grunnordstilling i et topikprominent språk generelt sett kan være vanskeligere enn i andre språk.

En annen utfordring når man analyserer tegnspråklige konstruksjoner, er mulig påvirkning fra talespråket på grunn av språkkontakt. Dette blir desto mer tydelig når en i testinstruksjonen ber informantene om helst å beskrive en tegning i én setning. Setningsbegrepet kan for de fleste norske døve først og fremst antas å være forbundet med norskspråklige setninger, siden de fleste ikke har hatt noen særlig formell utdanning i tegnspråkets struktur og setningsoppbyggingen i NTS fremdeles er relativt lite beskrevet. Dermed risikerer man at testinstruksen kan ha ført til en ”fornorsking” av dataene. Det var imidlertid viktig for undersøkelsen at beskrivelsene av tegningen besto av én setning. Prosjektlederen bestemte seg likevel for å samle inn så naturlige språkdata som mulig ved heller å gi relativt lite instruks om å produsere ”én setning” enn å risikere en høy grad av påvirkning fra norsk i form av kodeveksling og andre blandingsformer.

Flere av informantene nevnte etter testgjennomføringen at testoppgaven var enkel og dermed litt kjedelig.

Det viste seg også under analysen av datamaterialet at slett ikke alle produserte ytringer var umarkerte i forhold til tegnstilling. Dette er som allerede beskrevet ikke uvanlig i et topikaliserende språk, men ble tydeligvis forsterket av testmaterialet, som inneholdt par av tegninger som var forskjellige på kun ett punkt. Begge informantene kunne se begge tegningene

og må ha vært klar over dette. Dermed var det nærliggende for den som produserte ytringene, å bruke topikalisering på det elementet som var ulikt i tegningene. Dermed kan man spørre seg om testen som sådan er egnet til å elisitere data for en beskrivelse av grunntegnstillingen i et tegnspråk. Eventuelt burde den modifieres slik at informantene som skal beskrive handlingen, kun får vist den handlingen som de skal beskrive, og ikke begge tegninger av partet.

Uavhengig av kritikken har testen likevel vist seg å være nyttig: Analysen gjort på datamaterialet fra testen bidro til å avsløre sammenhengen mellom ulike konseptualiserte hendelser og forskjellige konstruksjoner i NTS. Dette danner grunnlaget for nærmere undersøkelser ved hjelp av elisitering og bruk av naturlige tekster.

4 Resultater og diskusjon

Selv om hovedfokuset er på grunntegnstillingen i enkle, aktive transitive setninger i NTS, er tegnstillinger i intransitive setninger et viktig utgangspunkt for å forstå setningskonstruksjoner i NTS. Derfor vil det kort bli gjort rede for resultatet av undersøkelsen for denne setningstypen.

4.1 Leddstilling i umarkerte intransitive setninger

Alle forekomster av umarkerte intransitive setninger i datamaterialet som inneholdt fullt uttrykte nomenfraser, viste seg å være i SV eller trajektor-verb-stilling, med noen unntak hvor verbet ble produsert setningsinitialt, dog da alltid med markert topikalisering.

Intransitive setninger med pronomen viste derimot større variasjon i leddstillingen, med verbet før eller etter pronomenet, eller konstruksjoner hvor pronomenet ble brukt både før og etter verbet. Imidlertid var ikke alle disse konstruksjonene umarkerte, siden flere enten inneholdt topikalisering eller en fremheving uten forandring i leddrekkefølgen som topikalisering normalt vil medføre, men en intensivering av bevegelsen i pronomentegnet, mimikken, blikk eller munnstilling.

Ser man kun på de umarkerte konstruksjonene i dataene, ser det ut til at intransitive setninger i NTS kan beskrives basert på følgende skjema for en grunntegnstilling i intransitive setninger.

trajektor verb

4.2 Leddstilling i umarkerte transitive setninger: AVP or APV?

Hverken i de naturlige, spontanspråklige dataene, de eliserte dataene eller dataene fra testen var det mulig å identifisere én grunntegnstilling⁹ for enkle, transitive utsagnssetninger i NTS. For det første var forekomsten av konstruksjoner med umarkert leddstilling heller sjelden, noe som skyldtes mye topikalisering. I tillegg var heller ikke leddstillingen i markerte setninger av samme konstruksjonstype entydig fordi dataene viste mye variasjon. Følgende konstruksjoner så ut til å forekomme side om side:

- 2) TOPIK__
 tr lm SURR.tr
 mann vegg man:legge.lang.objekt.på.hverandre
Mannen/en mann bygger en vegg.
- 3) TOPIK__
 lm tr SURR.tr
 vegg mann man:legge.lang.objekt.på.hverandre
Mannen/en mann bygger en vegg.
- 4) TOPIK__
 tr lm SUBST.saks
 jente snor snor.BU man:klippe.med.saks
Jenta/ei jente klipper en snor.

Noen ganger ble til og med hele setningsdeler eller setninger topikalisert. Når konstruksjoner med topikalisering ble fjernet fra dataene, for kun å se på umarkerte leddstillinger, gjensto det likevel to ulike leddtegnstillinger som mulige kandidater for en grunntegnstilling i NTS:

- 5) tr lm SUBST.saks
 jente snor snor.BU man:klippe.med.saks
Jenta/ei jente klipper en snor.
- 6) tr V lm
 Agens verb Patiens
 jente spise kake
Jenta/ei jente spiser kake.

I dataene var det et klart skille mellom leddstillinger med setningsfinalt verbal og leddstillinger hvor verbalet opptrådte mellom argumentene. I det første tilfellet var alltid konseptualisering av ett eller flere virtuelle objekter involvert, mens dette ikke var tilfelle i den andre konstruksjonstypen. Dette kan tyde på at NTS nyttiggjør seg to forskjellige meningsdanningsmekanismer som igjen påvirker leddstillingen. Ser man nærmere på de to mekanismene, ser den ene meningsdanningsmekanismen ut til å ligne på strukturer som vi kjenner fra talespråk med morfosyntaktiske virkemidler (Erlenkamp denne utgivelsen), mens den andre mekanismen ligner på det man finner i gestuell kommunikasjon (Erlenkamp 2009), hvor ikonisitet

spiller en avgjørende rolle. I talespråklig kommunikasjon finner vi også begge mekanismene, men i to ulike og atskilte kanaler: det oral-auditivt og det gestuell-visuelle. Tegnspråkene, derimot, forener begge mekanismer i samme kanal hvor den første mekanismen betegnes som passiv ikonisitet og den andre som aktiv ikonisitet (se også Erlenkamp denne utgivelsen). Dette synes å ha ført til et samspill av de to meningsdanningsmekanismene med et komplekst system av ulike konstruksjonstyper, hvor forskjellen også gjen-speiles i leddstillingen. Dataene fra andre tegnspråk kan tyde på at dette ikke bare er tilfelle i NTS, men også andre tegnspråk: Som nevnt har det for flere tegnspråk blitt observert to ulike kandidater for grunntegstillingen, den ene med SVO- og den andre med SOV-stilling, se Friedman (1996) og Liddell (2003) for amerikansk tegnspråk og Erlenkamp (2000) for tysk tegnspråk. Imidlertid vil en videre drøfting av dette gå utover fokuset for denne artikkelen. Videre forskning på tvers av tegnspråkene vil kreves for å få et klarere bilde.

Utover de to beskrevne leddstillingene ser det ut til at konstruksjonene som opptrer i forbindelse med konseptualiserte virtuelle objekter, er forskjellige på bakgrunn av ulike konseptualiserte hendelseskjemaer med forskjellige deltakerstrukturer. Disse strukturene gjen-speiles i bruk av ulike grammatiske roller, og det kan dermed se ut som om NTS ikke bare opererer med de grammatiske rollene Agens og Patiens. Spesielt dataene fra testen peker i denne retningen, nettopp fordi testen tar for seg ulike hendelsestyper i de forskjellige tegningene. Dette vil bli belyst i neste avsnitt, som kun fokuserer på konstruksjoner med konseptualiserte virtuelle objekter.

4.3 Konstruksjonstyper knyttet til konseptualiserte virtuelle objekter

Ser man nærmere på de tre gruppene av tegninger i testen, kan i alle fall gruppe III, som viser plasseringer av objekter i forhold til hverandre, forventes ikke å være basert på agens- eller patiensroller. Imidlertid kan dette også bli gjort gjeldende for konseptualiseringen av noen av de andre tegningene i gruppe II, til og med ett av parene med tegninger fra gruppe I.

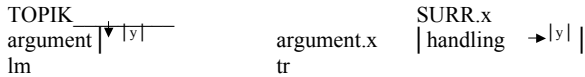
Det ble derfor gjennomført en ny analyse av dataene hvor konstruksjonstyper ble analysert i forhold til hendelsestyper og de semantiske rollene som dette involverer. Resultatet av denne analysen ga et klarere bilde av leddstillingen i forskjellige konstruksjoner i NTS som involverer virtuelle objekter. Det ser ut til at NTS gjør bruk av forskjellige konstruksjonstyper avhengig av hendelsestyper som fremkaller bruk av ulike grammatiske roller og leddstillinger.

Språk som engelsk eller norsk gjør utstrakt bruk av grammatiske roller som Agens og Patiens som del av de grammatiske relasjonene subjekt og objekt, også i forhold til konseptualiserte hendelser med semantiske roller som avviker fra disse grammatiske rollene. NTS, derimot, differensierer ved å gjøre bruk av forskjellige konstruksjoner.¹⁰

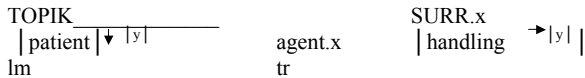
Tegningene i gruppe I med reversible handlinger med to animate objekter ble gjennomgående beskrevet av informantene gjennom bruk av en konstruksjon som tydelig viser en agens–patiens-relasjon med effekt på patiens; med andre ord: høytransitive konstruksjoner ifølge Hopper & Thompson (1980). Konstruksjonen som ble brukt, betegnes som ”rolleover-takelse” (eller ”surrogate blend” ifølge Liddell 2003) og er innenfor teorien om konseptuell overlappning basert på en type ”real space blend”: Tegnspråkbrukerens kropp i *real space* overlappes mentalt med forestillingen om kroppen til en av deltakerne i diskursen som danner en ny mental forestilling, et virtuelt objekt. Forenklet sagt overtar tegnspråkbrukeren gjennom kroppsbevegelser rollen til en av referentene, oftest den som tilsvarer agensrollen, men det forekommer også rolleover-takelse for referenter knyttet til patiensrollen.

Denne typen konstruksjon krever at deltakeren som det refereres til gjennom rolleover-takelsen, er introdusert på en eller annen måte i diskursen, samtidig som konstruksjonen er mer enn et verb, siden den viser deltakerens eget perspektiv, oppførselen, til og med holdningen og handlingen han/hun gjennomfører.

Den andre deltakeren i disse konstruksjonene – deltakeren som det ikke ble henviset til gjennom rolleover-takelsen – ble hos nesten samtlige informanter introdusert først. Videre ble denne som oftest lokalisert i tegnrommet som et virtuelt objekt, uansett om argumentet som refererte til deltakeren, kunne beskrives som agens eller patiens. Dermed fungerte det virtuelle objektet som landemerke i tegnrommet for den konseptualiserte handlingen mellom agens og patiens, mens den andre konseptualiserte deltakeren, uttrykt som del av rolleover-takelsen, fungerte som trajektor. Følgelig kan den typiske leddstillingen for konstruksjoner med rolleover-takelser beskrives slik at enten agens- eller patiensargumentet kan bli topikalisert. Videre vil det topikaliser-te elementet ikke være knyttet til den rollen som ivaretas i rolleover-takelsen. Dette kan beskrives gjennom følgende skjema:

Etter forekomsthyppegigheten i dataene å dømme ser det imidlertid ut til at denne konstruksjonstypen uten spesiell profilering av elementer i handlingsforløpet forekommer mest med agensrollen som den rollen som inngår i rolleovertakelsen. Skjemaet for denne typiske konstruksjonen med rolleovertakelse ser dermed slik ut:

Som nevnt tidligere ble denne konstruksjonen produsert av alle informanter for fem av parene med tegninger i gruppe I. Det sjette paret av tegninger i gruppe I ble imidlertid ikke beskrevet gjennom rolleovertakelse, men gjennom bruk av en annen konstruksjon. En av årsakene til dette kan ha vært at tegningene viste to inanimerte objekter. Det kan virke som om relasjonen mellom lastebilen og bilen, hvor den ene tauer den andre, ikke ble konseptualisert som en agens-patiens-relasjon, men som et forhold mellom to elementer i rommet. Dermed vil dette paret av tegninger sett fra et konseptualiseringsperspektiv falle mer under gruppe III enn I. Informantene brukte faktisk de samme konstruksjonene i beskrivelsene for det sjette paret av tegninger i gruppe I som for tegningene i gruppe III. Disse konstruksjonene vil bli beskrevet nedenfor.

Tegningene i gruppe II ble av informantene ikke beskrevet med kun én konstruksjon, men med en rekke forskjellige konstruksjoner, deriblant også rolleovertakelse. Imidlertid så det ut til at alle informantene stort sett brukte de samme konstruksjonene på et individuelt par av tegninger, noe som antyder at de forskjellige parene av tegninger i gruppe II ble konseptualisert som forskjellige hendelser, og dette resulterte i ulike språklige konstruksjoner. Gruppe II burde derfor ansees som mer heterogen i forhold til konseptualisering av hendelser enn gruppe I eller III. I det følgende beskrives forskjellene i konseptualiseringen for de forskjellige hendelsene som tegningene i gruppe II visualiserte.

Ett par av tegningene viste for eksempel en jente som på den ene tegningen ser på TV og på den andre tegningen på et maleri. Denne typen hend-

else blir ofte beskrevet som hendelser som involverer de semantiske rollene ”experierer” for jenta og ”stimulus” for TV-en, respektive maleriet.

Siden grammatiske roller er språkavhengige og basert på kategorisering av semantiske roller, er det mulig at NTS konstruerer sitt språklige bilde av en hendelse annerledes enn andre språk, som engelsk eller norsk. Engelsk konstruerer i prinsippet denne hendelsen basert på de grammatiske rollene Agens og Patiens: ”The girl watches TV”. Norsk bruker en preposisjonskonstruksjon som markerer at denne hendelsen ikke er en ren Agens–Patiens-relasjon ”Jenta ser på TV”, men det er også mulig å si ”Jenta ser TV”.

Et annet eksempel fra gruppe II viser en mann som enten maler en vegg eller bygger en vegg ved å legge murstein på murstein. Relasjonene mellom de semantiske rollene kan beskrives som agens som utøver en handling på en ”undergoer”.

Et annet tegningpar viser en mann som enten vasker en bil eller en hund. Den ene tegningen kan beskrives som agens–*undergoer*-relasjon, mens den andre mer er en ”agens–patiens-relasjon”. I tillegg er begge referentene i den ene tegningen animate, og i den andre er en av dem inanimat. Videre brukes det på NTS ulike tegn for det som på norsk omtales som ”å vaske”. Dermed er det mulig at disse to tegningene er ulike i mer enn en parameter.

Disse eksemplene viser at hverken hendelsestypene eller de semantiske rollene i hendelsene var ensartede for tegningene i gruppe II. Dermed kan det forventes at et gitt språk eventuelt vil uttrykke dem med ulike konstruksjoner. Denne antakelsen ser ut til å være riktig i forhold til norsk tegnspråk, fordi informantene brukte forskjellige konstruksjoner for de ulike parene av tegninger i gruppe II.

Dataene for gruppe II inneholdt videre de eneste forekomstene av konstruksjoner som ikke beskrev spatiale forhold, som ikke inneholdt topikaliserings, og som samtidig hadde to uttrykte argumenter. Leddstillingen i alle disse forekomstene viste en verbfinal stilling.

Ut fra disse observasjonene og en sammenligning med resultater av ytringene basert på tegninger fra gruppe I og III, kan man identifisere et system av ulike konstruksjoner i NTS. Dette systemet skal presenteres i det følgende etter gjennomgangen av resultatene for tegningene i gruppe III, samt det sjette tegningsparet fra gruppe I.

Samtlige tegninger i gruppe III visualiserte et spatiale forhold mellom to objekter, enten animater eller inanimater. Sett fra et konseptualiseringsperspektiv vil deltakerrollene i denne typen hendelse ikke være basert på en direkte interaksjon mellom deltakerne, men mer på deres nærhet eller

distanse og det spatiale forholdet mellom dem. Likevel kan det forventes at en av deltakerne er konseptualisert som trajektor og den andre som landemerke og dermed vil bli behandlet deretter i det språklige uttrykket. I en tegning som viser en vase med blomster, kan i prinsippet begge objektene, både vasen og blomstene, være enten trajektor eller landemerke. Imidlertid virker det som om det finnes konseptualiseringsmekanismer som fører til at det ene blir valgt fremfor det andre. Dette kan igjen ha konsekvenser for det språklige uttrykket, slik som for eksempel leddstillingen og ordvalg. Lokativer kan ifølge Croft (2001), som følger Talmys observasjon (Talmy 1974), beskrives som asymmetriske spatiale relasjoner hvor det ene elementet fungerer som *base* (i originalen ”ground”) og det andre som *figur* (i originalen ”figure”). Basert på mentale prosesser som det såkalte ”Gestalt-prinsippet” kan det se ut som om mennesker har visse naturlige preferanser for hvilket av to elementer i en setting som skal aneeses som figur, og hvilket som fungerer som base for helheten. Faktorer som animitet og mobilitet spiller inn i dette.

I gruppe III finner vi to par av tegninger som viser et tydelig animat objekt, enten et menneske eller et dyr. To andre par av tegninger viser planter som ett av de to objektene, og de siste to parene av tegninger viser to inanimate objekter.¹¹

Testresultatene for tegninger i gruppe III viser at alle tegningene, unntatt én som beskriver et animat og et inanimat objekt, ble beskrevet med konstruksjoner som hadde den samme leddstillingen: Tegnspråkbrukeren lokaliserer det inanimate objektet først, fulgt av lokaliseringen for det animate objektet. I alle de andre ytringene, som beskrev både tegninger med kun inanimate objekter eller et inanimat objekt og en plante, ble det tilsynelatende mer stabile eller immobile elementet lokalisert først.

Dermed kan det se ut til at elementet som er mer stabilt og stasjonært, brukes som landemerke i konstruksjoner som beskriver spatiale forhold, mens det andre elementet prototypisk blir satt som trajektor. Dette kan beskrives skjematisk på følgende måte:

SUBST.stasjonær	SUBST.ikke.stasjonær
Lm: a ↓ v	tr: b ↓ x

Denne konstruksjonen inneholder ikke noe verbal siden tegnspråkets visualitet muliggjør en direkte ikonisk avbildning av de to elementene i tegnrommet i forhold til hverandre gjennom etablering av to virtuelle ob-

jekter. Dermed består denne konstruksjonen av to tegn, som oftest substitutorer (Erlenkamp 2009), som lokaliseres i forhold til hverandre i tegnrømmet. Dette gjøres slik at forholdene i *real space* gjenspeiler forholdene i *event space*, om ikke i skala, så i prinsippet.

I eksempelet nedenfor ser vi at informanten bruker en substitutor for den konseptualiserte stolen og en annen substitutor for den konseptualiserte katten, og hun setter substitutorene direkte i et spatiale forhold til hverandre som skal tilsvare det konseptualiserte forholdet mellom katten og stolen.¹²

7) "Katten/en katt sitter på stolen/en stol"

Bruk av denne konstruksjonen er svært utbredt i NTS og ser ut til å fungere som en av de viktigste meningsdanningsmekanismene i NTS. Det viste seg i informantsamtaler at alle elementer i argumentposisjon i testdataene kunne bli tilskrevet en konseptualisert *real space*-lokalisasjon og dermed prinsipielt sett trigge et virtuelt objekt. Dette kunne enten skje ved bruk av pronomen, manipulatorer, deskriptorer eller substitutorer, et fast tegn, pek, nikk eller blick.

Denne spatiale konseptualiseringen av et element gjennom tilordningen av en lokalisasjon i tegnrømmet kan også brukes for å bygge opp komplekse konseptualiseringer av relasjoner mellom ulike elementer, for eksempel konkrete, metaforiske eller abstrakte relasjoner. Dermed kan denne konstruksjonen ansees som ett av flere grunnleggende prinsipper i NTS for å

bygge semantiske relasjoner mellom forskjellige diskurselementer etter følgende skjema:

SUBST	SUBST
lm: a ↓ y	tr: b ↓ x

Denne konstruksjonen er imidlertid basert på en konseptualisering av relasjoner, ikke av hendelser med agens–patiens-roller. Hendelser med en tydelig agens–patiens-relasjon med minst ett animat objekt har derimot en høy sannsynlighet for å bli uttrykt gjennom konstruksjonen som inneholder rolleovertakelse, hvor landemerket typisk er det første elementet i setningen fulgt av trajektor og så rolleovertakelsen.

Hendelser som hverken var basert på en agens–patiens-relasjon eller tilhørte samordningen av elementer gjennom spatiale forhold, ble uttrykt gjennom konstruksjoner med bruk av ikoniske verb (noen ganger i kombinasjon med rolleovertakelse). Disse konstruksjonene viste seg å ha en litt annen leddrekkefølge enn konstruksjoner som uttrykte et klart agens–patiens-forhold, selv om noen av elementene, som rolleovertakelse, kunne forekomme i begge konstruksjonstyper. Hvis konstruksjonen ellers ikke inneholdt topikaliseringer, ble først trajektoren nevnt i slike konstruksjoner etterfulgt av landemerke og verbet i setningsfinal posisjon. Dette illustreres gjennom skjematiserte eksempler på de forskjellige konstruksjonene i gruppe II: Ser vi bort fra topikalisering som egen konstruksjon, har analysen ført frem

8.	tr:agens
TOPIK _____
gutt	lm:undergoer
dør	verb
SURR.gutt
åpen
<i>Gutten/en gutt åpner døren/ en dør.</i>			
9.	tr:experiancer
jente	lm:stimulus
TV 3SG ↓ y	verb
SURR.jente
se → y
<i>Jenta/ei jente ser på TV.</i>			

til tre ulike konstruksjonstyper som skiller seg i bruk av leddrekkefølge og delvis predikattype, og som synes å være basert på ulikt konseptualiserte hendelser med hensyn til de involverte semantiske rollene. Disse tre konstruksjonene er:

1. konstruksjoner med rolleovertakelse som beskriver agens–patiens-relasjoner.
2. konstruksjoner med ikoniske verb (og eventuelt rolleovertakelser) som beskriver
 - a. agens–*undergoer* eller
 - b. *experiencer*–stimulus-relasjoner
3. konstruksjoner uten verbal som beskriver spatiale forhold mellom to objekter

Man kan avlede følgende konstruksjonsskjema for disse konstruksjonene (inklusive det typiske topikaliseringsmønsteret):

For spatiale forhold (konstruksjoner uten verbal):

SUBST	SUBST
lm: a ↓ y	tr: b ↓ x

For agens–patiens-relasjoner:

TOPIK	tr:x	SURRE.x
lm: a ↓ y		handling → y

For agens–*undergoer*-relasjoner:

TOPIK	lm: b ↓ y	(SURRE.x) ikonisk verb
tr:x		handling → y

For *experiencer*–stimulus- relasjoner:

TOPIK	tr	ikonisk verb
lm a ↓ y		handling → y

Disse skjemaene viser noen fellestrekk for konstruksjonene med verbal, som videre kan slås sammen i et nytt skjema som viser et enda mer abstrakt konstruksjonsskjema for leddstillingen i NTS:

TOPIK	argument b (↓ y)	(SURRE)(ikoniske verb)
argument	a (↓ y)	handling → y

Dette er imidlertid en sterkt forenklet fremstilling basert på et begrenset datasett, slik at man ikke bør legge for stor vekt på den. Dataene som analysen er basert på, tyder likevel på et system av konstruksjoner i NTS som brukes for beskrivelser av ulike hendelsestyper. For å gi en mer detaljert og bedre fundert analyse trengs det videre forskning på tegnstillinger generelt og leddstillingen spesielt. Slike undersøkelser vil muligens også kunne avdekke flere konstruksjonsskjema enn denne undersøkelsen har fanget opp.

4.4 To grunntegnstillinger i NTS basert på to forskjellige meningsdanningsmekanismer

Som drøftet i avsnitt 4.2 peker det seg ut to mulige kandidater med hensyn til artikkelens hovedproblemstilling, nemlig å finne en grunntegnstilling i norsk tegnspråk:

- AVP (tr-pred-lm)
- APV (tr-lm-pred)

Valget av de to leddstillingene i aktuelle kontekster ser ut til være ganske systematisk motivert av predikattypen og ikke minst avhengig av bruken av ikoniske virkemidler i konstruksjonen: Er predikatet i setningen del av en "real space blend" (definert og beskrevet av Liddell 2003) som fører til et virtuelt objekt, vil predikatet stå setningsfinalt. Er predikatet derimot ikke basert på en "real space blend", vil predikatet i en transitiv setning stå mellom de to argumentene. På samme måte som for eksempel i norsk sikrer den siste varianten at forholdet mellom de grammatiske relasjonene blir markert gjennom leddstillingen. Den første konstruksjonen derimot sikrer markering av grammatiske roller og relasjoner gjennom bruk av ikoniske fremstillinger. Ikonisitet er utbredt i alle kjente tegnspråk, og noen av funnene fra andre tegnspråk tyder på at beskrevne variasjoner i forhold til leddstillinger kan tilbakeføres til samme mønsteret som i NTS: Det er mulig at flere tegnspråk har to grunntegnstillinger avhengig av konstruksjonstypen i forhold til den aktuelle meningsdanningsmekanismen: aktiv versus passiv ikonisitet.

Som beskrevet ovenfor finner vi i tillegg ulike konstruksjonstyper innenfor aktiv ikonisitet som ser ut til å være avhengige av ulike konseptualiserte hendelsesskjemaer.

5 Konklusjon

Analysen viser at NTS har forskjellige konstruksjonstyper som gjør bruk av forskjellige leddstillinger avhengig av konseptualisering av hendelser. I tillegg går det et hovedskille mellom to grunntegnstillinger enten med setningsfinalt verbal eller verbalet mellom de to argumentene. Grunntegnstillingene synes å være basert på to ulike meningsdanningsmekanismer: den ene av samme type som talespråklige mekanismer og den andre av samme type som mekanismene vi finner i gestuell kommunikasjon.

Analysen tyder dermed på at NTS ikke har én umarkert leddstilling i enkle intransitive og transitive setninger, men flere, avhengig av konstruksjonen som brukes i forhold til deltakerstrukturen. Videre går det et skille mellom konstruksjoner hvor ordstillingen fungerer som markør for grammatiske relasjoner (AVP eller tr-V-lm-tegnstilling), og konstruksjoner hvor ordstillingen ikke innehar denne funksjonen (APV eller tr-lm-V-tegnstilling). Skillet ser ut til å følge skillet mellom de to meningsdanningsmekanismene basert på forskjellig bruk av ikonisitet (Cuxac & Sallandre 2002, Cuxac & Sallandre 2007, Vermeerbergen 2006, Erlenkamp 2009, Erlenkamp under forberedelse). Der ”real space blends” er del av meningsdanningsmekanismen i konstruksjonen, finner vi et setningsfinalt verbal. Der hvor det ikke er tilfellet, står verbalet ofte mellom de to argumentene. Begge leddrekkefølgene kan betraktes som grunntegnstillinger i NTS som innehar ulike funksjoner knyttet til to prinsipielt ulike konstruksjonstyper basert på to meningsdanningsmekanismer.

Det har blitt gjort observasjoner i andre tegnspråk som peker i samme retning, eksempelvis for tysk tegnspråk (Erlenkamp 2000). Amerikansk tegnspråk beskrives av noen språkvitere som et språk med fleksibel leddstilling (Janzen et al. 2001, Friedman 1976), mens andre mener at amerikansk tegnspråk har grunntegnstillingen SVO (Fischer 1975, Liddell 2003). Det ville være interessant å undersøke disse påstandene nærmere på bakgrunn av analyser av mentale rom og spesielt bruk av konstruksjoner som involverer ”real space blends”.

Noter

1. Semantiske roller skrives med liten første bokstav, grammatiske roller med stor.
2. Talespråk skal her forstås som en motsetning til tegnspråk, uavhengig av om det er utført muntlig eller skriftlig. Det bør imidlertid gjøres tydelig at sammenligningen mellom talespråk og tegnspråk er mest korrekt om man sammenligner muntlige tale-

- språklige tekster med tegnspråklige tekster, siden tegnspråkene per dags dato ikke har noen standardisert skriftform.
3. På engelsk brukes termen *animacy* og på tysk brukes *Belebtheit* for å henvise til om referenten er et levende vesen eller ikke (*inanimate, unbelebt*). Termen *animitet* er lånt fra Jardar Eggesbø Abrahamsen, som bruker den i forhold til sunnmørsk (http://jardar.nvg.org/spraak/art_om_spraak/animitet.pdf). Objekter som refereres til, kan være animate eller inanimate.
 4. Fleksibiliteten for pronomen gjelder også i dialekter der det ikke er kasusmarkering, med fleksibel plassering avhengig av kontrastivt trykk.
 5. De fleste av disse observasjonene gjør bruk av termene *subjekt* og *objekt* og har ført til at noen hevder at grunntegningstiltingen i NTS er SVO, som også er grunnordstillingen i norsk (Schröder 2006).
 6. Alle de nevnte studiene unntatt Erlenkamp 2000 opererer med subjekt og objekt som grunnheter for å beskrive ordstillingen uten å gå nærmere inn i diskusjonen om grammatiske relasjoner. Deres beskrivelser basert på S og O er dermed overtatt fra originalene. Det går utover diskusjonen i denne artikkelen å drøfte hvorvidt beskrivelsen er basert på en analyse av grammatiske relasjoner eller ikke.
 7. Denne gruppen ser ut til å være basert på de grammatiske rollene Agens og Patiens som vi finner dem i indoeuropeiske talespråk. De semantiske rollene, derimot, kunne tolkes forskjellig fra dette i noen av tegningene. Dette er en svakhet i testen.
 8. Friedman (1976) rapporterer de samme utfordringene i forhold til sin analyse for amerikansk tegnspråk.
 9. En forklaring av transkripsjonskonvensjonene er å finne på slutten av artikkelen. Transkripsjonen følger konvensjoner fra språktypologiske interlineærtranskripsjoner og systemet utviklet av Liddell 2003 for beskrivelse av bruk av tegnrommet.
 10. Den norske setningen "Nøkkelen åpner døren" er en setning hvor nøkkelen blir referert til som om den var en aktiv deltaker på lik linje med "gutten" i "Gutten dytter jenta." I norsk tegnspråk kreves det to ulike konstruksjoner for disse to setningene, der den ene konstruksjonen viser at nøkkelen blir håndtert av noen (kan være en ubestemt person) og dermed ikke selv er en agens, mens den andre konstruksjonen viser tydelig at gutten faktisk selv er agens.
 11. Planter utgjør en interessant kategori av objekter mht. animitet siden disse kan konseptualiseres som enten animate eller inanimate avhengig av kriteriene man bruker for å definere animitet. Ulike språk behandler derfor planter ulikt i forhold til animitet. Inntil det foreligger mer kunnskap om hvordan planter er konseptualisert i NTS, bør disse behandles som en egen kategori i språkundørsøkelser.
 12. I transkripsjonen er linjen for høyre hånds produksjon plassert under linjen for venstre hånds produksjon.

Referanser

- Akinnaso, Niyi 1985: On the similarities between spoken and written language. *Language and Speech*, 28 323–58.
- Chafe, Wallace 1982: Integration and involvement in speaking, writing and oral literature. Tannen, Deborah (red.): *Spoken and written Language: exploring orality and literacy*. Norwood, N.J.: Ablex, 35–53.

- Chafe, Wallace 1992: Information flow in speaking and writing. Downing, Pamela, Susan D. Lima & Michael Noonan (red.): *The linguistics of literacy*. Amsterdam: John Benjamins, 17–29.
- Comrie, Bernhard 1981: *Language universals and linguistic typology: syntax and morphology*. Oxford: Blackwell.
- Croft, William 1990: *Typology and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Croft, William 2001: *Radical Construction Grammar: syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Cuxac, Christian & Mariann Sallandre 2002: Iconicity in sign language: a theoretical and methodological point of view. *International Gesture Workshop: Gesture and sign language in human-computer interaction: International Gesture Workshop, GW 2001, London, UK, April 18–20, 2001: revised papers*. Berlin: Springer, 173–180.
- Cuxac, Christian & Mariann Sallandre 2007: Iconicity and arbitrariness in French Sign Language: Highly iconic structures, degenerated iconicity and diagrammatic iconicity. Pizzuto, Elena, Paola Pietrandrea & Raffaele Simone (red.): *Verbal and signed languages. Comparing structures, constructs and methodologies*. Berlin: Mouton de Gruyter, 13–34.
- Dryer, Matthew 1997: On the Six-Way Word Order Typology. *Studies in Language*, 21, 69–103.
- Dryer, Matthew 2005: Order of subject, object, and verb. Haspelmath, Martin et al. (red.): *The World Atlas of Language Structures*. Oxford: Oxford University Press.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth 2002: Grammatical relations in Danish Sign Language: Topic and Subject. Pajunen, Anneli (red.): *Mimesis, sign, and the evolution of language*. Turku: University of Turku, 5–40.
- Erlenkamp, Sonja 2000: *Syntaktische Kategorien und lexikalische Klassen. Typologische Aspekte der Deutschen Gebärdensprache*. München: Lincom Europa.
- Erlenkamp, Sonja 2003: Informanter i tegnspråkforskning: problemer og utfordringer. Johannessen, Janne B. et al. (red.): *På språkjakt – problemer og utfordringer i språkvitenskapelig datainnsamling*. Oslo: Unipub forlag, 83–131.
- Erlenkamp, Sonja 2009: Gesture verbs – cognitive-visual mechanisms of ”classifier verbs” in Norwegian Sign Language. *CogniTextes*, 2009: 3, <http://cognitextes.revues.org/index250.html>

- Erlenkamp, Sonja 2010: Explaining the challenges of sign to speech interpreting. Presentasjon gitt på EFSLIT-seminaret, Helsinki 29.10–30.10.2010. <http://www.efslit.org/efslit/trainers/education.php>
- Erlenkamp, Sonja under forberedelse: *Meaning at hand – mechanisms of meaning construction in Signed Language*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Fauconnier, Gilles & Mark Turner 2002: *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- Goldberg, Adele E. 1995: *Constructions – A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: Chicago University Press.
- Hopper, John J. & Sandra A. Thompson 1980: Transitivity in Grammar and Discourse. *Language* 56, 251–99.
- Langacker, Ronald W. 1991: *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. II: Descriptive Application*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 2000: *Grammar and Conceptualization*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Li, Charles, N. & Sandra A. Thompson 1976: *Subject and Topic: A new typology of language*. New York: Academic Press.
- Liddell, Scott K. 2003: *Grammar, gesture and meaning in American Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mosand, Nora E. & Ann K. Malmquist 1996: *Se mitt språk*. Bergen: Døves Forlag A/S.
- Palmer, Frank R. 1994: *Grammatical roles and relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schröder, Odd-Inge 2006: Likt og ulikt – innføring i forskjeller mellom norsk og norsk tegnspråk. Jørgensen, Sissel Redse & Rani L. Anjum (red.): *Tegn som språk – en antologi*. Oslo: Gyldendal, 79–101.
- Vermeerbergen, Myriam 2006: Past and current trends in sign language research, *Language and Communication* 26, 168–192.
- Volterra, Virginia, Alessandra Laudanna, Serena Corazza, Elena Radetzky & Francesco Natale 1984: Italian Sign Language: The Order of Elements in the Declarative Sentence. Loncke, Filip, Penny Boyes-Braem & Yvan Lebrun (red.): *Recent Research on European Sign Language*. Lisse: Swets & Zeitlinger, 19–48.

Transkripsjonskonvensjoner

Transkripsjonssystemet som er brukt i artikkelen, følger i prinsippet tradisjonen fra typologiske beskrivelser med en interlineær morfemoversett-

else. Imidlertid brukes det noen ekstra elementer for å tydeliggjøre simultaniteten i produksjonen og det ikoniske samspillet med andre konstruksjoner. Denne delen av transkripsjonen følger i stor grad Liddell (2003); i tillegg brukes det noen forkortelser fra kognitiv grammatikk.

tr	:	trajektor
lm	:	landemerke
()	:	ikke obligatorisk
A	:	”Agens”
P	:	”Patiens”
V	:	Verb
x	:	x er et tegn eller frase som får tilskrevet en plass i tegnrommet for å danne et virtuelt objekt.
x † y	:	Tegnet trigger et virtuelt objekt (”real space blend entity”) lokalisert ved y.
pro	:	pronomen
→ y	:	tegn som er utført mot stedet der et virtuelt objekt er lokalisert
y →	:	tegn som er utført bort fra stedet der et virtuelt objekt er lokalisert
x. BU	:	Tegn x holdes som en bøye. (<i>Bøye</i> er en fagterm innført av Liddell 2003.)
SUBST	:	<i>substitutor blend</i>
SUBST.x	:	<i>substitutor blend</i> som trigger konseptualisering av objekt x
SURR	:	<i>surrogate blend</i> (rolleovertakelse)
SURR.x	:	<i>surrogate blend</i> som har objekt x som konseptualisert deltaker
TOPIK___	:	Alle elementer nedenfor ___ er topikaliseret.

Summary

The paper addresses the question of an unmarked sign order in Norwegian Sign Language (NTS) and gives a first time account of different construction types in NTS. The analysis suggests that NTS does not show one un-

marked sign order in simple, transitive clauses, but several different sign orders depending on the construction type of the clause in relation to its participant structure. Furthermore, NTS seems to distinguish between constructions where sign order is important for the identification of grammatical relations and constructions where this is not the case. This difference in the use of sign order in constructions seems to be based on two different mechanisms of meaning construction depending on the use of iconicity (Cuxac & Sallandre 2002, Cuxac & Sallandre 2007, Vermeerbergen 2006, Erlenkamp 2009, Erlenkamp in preparation).

Sonja Erlenkamp

Høgskolen i Sør-Trøndelag

Avdeling for lærer- og tolkeutdanning

NO-7004 Trondheim

sonja.erlenkamp@hist.no